

Жанрово-стильове новаторство у творчості Миколи Вороного

С. В. Осяк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Corresponding author. E-mail: svitlanaosiak@ukr.net

Paper received 14.01.19; Accepted for publication 22.01.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-189VII55-10>

Анотація. Постає одного з перших апологетів модерністської естетики Миколи Вороного, який особливо відрізняється серед інших поетів раннього українського модернізму своїм художнім талантом і провідним літературним становищем, як і раніше залишається «terra incognita» для широкого кола читачів і науковців. Ця стаття є спробою наблизитися до постаті митця, щоб хоча б частково розкрити деякі аспекти його творчої долі, талановитості письменника, що перетирали під тиском глобальних історичних і мистецьких зрушень. Дослідження окреслює творчий простір Миколи Вороного. Проблема жанрово-стильового новаторства Миколи Вороного водночас дозволяє простежити процес виникнення ключових мотивів і настроїв у творчій свідомості письменника, окреслити його художнє кредо, життєві принципи і переконання. Згідно з автобіографічними записами, найближче творче середовище мали глибокий і багатогранний формаційний вплив на особистість майбутнього поета-лірика, культурного та громадського діяча Миколи Вороного.

Ключові слова: жанр, лірика, модернізм, творчі мотиви, художній стиль.

Вступ. У науці про літературу жанрово-стильові особливості модерної поезії українського письменника Миколи Вороного (1871–1938) нині потребують глибокого наукового потрактування, осмислення відповідно до сучасних теоретико-методологічних гатунків. Письменник увійшов в українську літературу наприкінці XIX і продовжив активно працювати у першій чверті XX століття. Поета називають зачинателем українського модернізму в українському красному письменстві, хоча перші зразки модерних творів зродилися з-під пера Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Стефаника. А ось лірика М. Вороного в добу революційних зрушень в царській Росії не надто ідеалізувала суспільні зрушення, а закликала берегти здобуту свободу, вести активну боротьбу за національні права не словом, а зброєю, мечем, що було суголосним класовій боротьбі, ідеології більшовицької партії, так як співалося у російськомовному перекладі «Інтернаціоналу»: «Весь мир насилья мы разрушим / До основанья, а затем / Мы наш, мы новый мир построим, – Кто был ничем, тот станет всем». Фактично – це була агітаційна підбурювальна пісенька глашатаїв революції, які чужими руками здійснювали революцію в Росії, а самі перебували за кордоном. І коли їм розчистили дорогу, повернулися, дісталися до найвищого олімпу керівництва радянською державою, а тих, хто їх привів до цієї влади, безжально понищили у сталінських таборах. Таку гірку долю розділив і Вороний. Його 1938 року енкаведисти розстріляли і таємно поховали у Кіровограді, а в літературі всюди цинічно брехали, що помер поет 1942 р. у Воронежській області (очевидно, списували на війну). Отже, проблема жанрово-стильового новаторства одного із зачинателів української модерної поезії М. Вороного нами аналізується саме із позицій його сформованої світоглядної культури, зацікавленням новітньою європейською літературою.

Короткий огляд публікацій за темою. Художню творчість Миколи Вороного, поета, перекладача окремих творів О. Пушкіна, Ю. Словацького, М. Некрасова, І. Вазова, В. Шекспіра, Г. Гайне, П. Верлена, досліджували літературознавці І. Франко, Л. Старицька-Черняхівська, С. Єфремов, П. Филипович, І. Лизанівський, О. Білецький, Г. Вервес, В. Бурбела, Л.

Куценко, Т. Гундорова, М. Романюк та ін. Скажімо, О. Білецький наприкінці 20-х років зауважив: «В загальному ході літературного розвитку виступ Вороного все ж таки з'являється кроком прогресу... Він з'явився дійсно як піонер, цілком свідомий і певний своєї мети» [1, 26-27]. Г. Вервес добачив у творчій силі М. Вороного послідовного інтернаціоналіста і патріота, який «не вивершував своєї нації понад інші, не виявляв погорди чи зневаги до всіх суших під сонцем. Він зближував народи й культури, не забуваючи про їх самобутність» [2, 30]. На теоретичному рівні проаналізувала поезію Вороного Л. Старицька-Черняхівська, звернувши особливу увагу на вишуканість форм і ритмічних засобів, музичність, строфічне розмаїття [10, 11]. С. Павличко зацентровує на естетичному сприйнятті поетичного слова, як «осередді платформи М. Вороного та його модернізму» [6, 99]. Уже такий короткий огляд першоджерел свідчить, що проблему жанрово-стильового новаторства М. Вороного дослідники оминають, більше зацентровують на змістові і формі, теоретизуючи, ідуть протореними шляхами, підсилюючи власні тези висловлюваннями інших дослідників.

Мета статті – розкрити жанрові та стильові параметри модерної поезії українського поета Миколи Вороного.

Матеріали й методи. Матеріалом стали результати дослідження модерної поезії Миколи Вороного, твореної на початку XX століття з ухилом на кращі зразки тодішньої західноєвропейської літератури. В основу літературознавчого аналізу лягли типологічний, порівняльно-історичний, комплексно-системний наукові методи. У роботі також застосовано принципи наратологічного аналізу, що дозволили виявити характер наративних змін у поезії гібридних текстів (модерних і традиційних). У статті застосовано антропологічний метод та елементи рецептивної естетики, які сприяють науковому підходу щодо виявлення характерних принципів майстерності творення поезії у стилі модерну та вияву її жанрово-стильового новаторства, визначення місця лірики Вороного у розвитку української літератури початку минулого століття. Частково використано біографічний метод, оскільки

поштовхом для виникнення деяких творів стали особисті почуття та події з життя самого поета.

Результати дослідження. Навчаючись у Відні, поет захопився західноєвропейською філософією Ніцше, Шопенгауера, Керкегора, знайомився з новою європейською літературою. Аналізуючи поезії Вороного, впадають у вічі деякі елементи їх жанрово-стильових модифікацій, тому варто говорити про особливості сюжетно-композиційної, мовленнєвої структури, засоби образотворення, стильової поліфонії, оприявленої у творах. На стильові параметри, до речі, звернув увагу І. Качуровський, який, резюмує: «Поруч із Олесем і Чупринкою великою популярністю тішилася в ті роки й Микола Вороний. На відміну від обох своїх сучасників, які схилилися до імпресіонізму, Вороний виявляв схильність до класичної чіткості вислову, до канонізованих форм, любив показати свою європейськість та освіченість, як це маємо в його сонеті «Не вольно» [7, 103]. Водночас літературознавець заявляє, що «поети-хатяни Микола Вороний, Олександр Олесь, Грицько Чупринка на початку сторіччя творили певного роду авангард української поезії», але уточнює, що «вони робили це вельми обережно, без творення задекларованих літературних напрямів і без проголошення модерністичних маніфестів» [4, 104]. Тут слід внести уточнення, згадавши дискусію І. Франка із М. Вороним щодо розвитку української модерної літератури. Серед названих Качуровським поетів якраз Вороний виступив із відкритим листом до письменників, щоб укласти «русько-український альманах, який би змістом і виглядом бодай почасти міг наблизитись до новіших течій та напрямків в сучасних літературах європейських» [3, 472].

У Листі до письменників автор закликає звертати особливу увагу в художніх текстах на «естетичний бік». По суті Лист Вороного був першим «маніфестом» українського модернізму. У програмових віршах «Краса!» та «Іванові Франкові (відповідь на його Посланіє)», Вороний відповідає «І хто Поезію – царицю / Посміє кинуть у в'язницю? / Хто вкаже шлях їй чи напрямок, / Коли вона не зносить рамок? / В ній *всі* краси кольори сяють, / В ній *всі* чуття і змісли грають!..» [4, 156]. Так, поезії Вороного мають і смислове навантаження, і символічне, і виражають усіма мовно-виражальними засобами, які виокремлюють красу слова, несуть естетичне навантаження, що притаманно стилетвірній основі модернізму. Радянські літературознавці визнавали лише соціалістичний реалізм, будь-які модерні штучки не сприймали, а Вороного звинувачували у декадентстві. Однак, якщо ми проаналізуємо вірш «До моря», то прочитаємо паралельні символи між морем (народом) і поетом, прочитується у таємничості символ розбурханої сили: «Як ти — неосяжне, хитке, таємниче / Як ти — чарівливе, як ти — бунтівниче, / Така ж і душа у співця; / Тому і до тебе вона так прихильна, / Що пут і кайданив не зносить — і вільна, / Бурхає, як ти, без кінця» [5, 56]. Декодування такого тексту не потребує сильної напруги думки, адже у ньому не відчуваємо занепадницьких настроїв, а отже, й кризового явища у мистецтві, навпаки, у творчій силі молодого тоді тридцятирічного поета нуртувала стихія боротьби за кращу

долю народу, тому море є символом твердого духу людського, а море, «Міцне необорне!.. Ні грому, ні хмари / Не страшно тобі, не боїшся ти кари — / Само собі вищий закон». Вороний усвідомлював, що поет є слугою народу, тому він йому посилав сигнали надії і віри у кращі часи. Не лише в поезії, а й в іншій сфері творчої діяльності позірно виявляв себе як новатор, пропонуючи нетрадиційні шляхи, принципи, погляди, перспективи, декларуючи нову модерністську естетику.

Особливістю ліричного вірша як знакової жанрової форми є акцентована емоційність змісту, яка підсилена художніми засобами. Вони несуть на собі ознаки імпліцитності (прихованості), тобто зашифровані. Реципієнт ліричного твору запрошується до спільної роботи з автором-адресантом поетичного повідомлення роботи. Остання осмислюється дешифруванням контексту, підтексту з метою віднайдення й прочитання смислової сфери, яка свідомо прихована автором у глибочині текстової матриці. У грізному для України 1918 р. поет зворушливо пише «Вечірні акорди»: «Сховався в морі сонця диск / Огнений диск, / І в небо кидає свій блиск — / Кривавий диск. / Зітхають хвилі в синій млі, / В холодній млі, / І тіні лізуть по землі — Смутній землі» [5, 31]. Автор знову звертається до ціннісно-смислової сфери у кризові періоди: символ моря — народ кинуто у вир політичного протистояння, а кривавий диск дешифрується як національно-визвольна боротьба. У монографії «Українське віршування ХХ століття» Н. Костенко підкреслено зацентровує на емоційному тоні поетичного мовлення, де «власне і є розвиток емоційного смислу, почуття, переживання — його напруження й прояснення («переосмислення», «перетворення», катарсис) з метою впливу на свідомість сприймаючого і зміни його поведінки» [8, 14]. З погляду на тип поетичної структури літературного твору (спосіб моделювання уявного світу, позиція літературного суб'єкта, наявність чи відсутність сюжету, рецепція) спостерігаємо, що М. Вороний звертався до різних жанротвірних видів лірики: елегія, балада, легенда, ліричний вірш, поетичний гротеск, віршована гумореска, пісня, ліро-епічний твір (поема), сонет, віршований некролог, вірші-присвяти, епіграми. Нижче розглянемо окремі жанрові види, що їх поет використовував у своїй художній практиці.

1. Ліричний вірш: «О, не минай!.. Перед тобою / Схилиюсь я, мов палігрим, / Що перед брамою святою / стоїть у захваті німім» [5, 105] У вірші кристалево чисто постає напружений стан ліричного героя, його душевне почуття, переживання. У праці «Нотатки про лірику» Т. Сільман такий стан називає концентрацією: «Ліричний вірш — як тематично, так і у своїй побудові — відображає при цьому особливий, гранично напружений стан ліричного героя, який ми назвемо «станом ліричної концентрації» і який вже через свою природу «не заданий» і не може бути подовженим» [9, 6]. Жанровим розподілом імпліцитного й експліцитного в ліриці є його співвідношення поряд з іншими чинниками невеликого за обсягом твору.

2. Елегії — це журливий поетичний твір, пісня, де на перше місце проступає чітко виражений змістовний компонент звучання: «Мало зазнали ми світла й теп-

ла: / Холод, тумани та сіра імла – / От наша доля! / Пасербам в рідній своїй стороні, / Нам хіба тільки ввижаються в сні / Щастя та воля!» [5, 25]. Як бачимо, в елегії оприявлено настрої журби, смутку, меланхолійного настрою ліричного героя, роздумів над долею. Взагалі, жанровий вид такої поезії є настроєвою лірикою з оповідною манерою передачі невдоволення життям із смисловими акцентами.

3. Вірш-присвята, якого ще називають одичною лірикою, яка бере свій початок із ренесансно-барокової епохи. Означений жанровий вид присвячується конкретній особі чи надто визначній події. Ось один із ранніх віршів (1893) Вороного «Дівчині» (присвята Людмилі Старицькій): «Не журись, дівчино, в тугу не вдавайся, / На свою долю ти не нарікай; / В серці май надію, з нею сподівайся, / Що на землю прийде той жаданий рай... / І під стогін вітру, бурі і негоди / В лютий колотнечі завжди пам'ятай, / Що, втомившись, люди забажають згоди / І на землю прийде той жаданий рай» [5, 139]. Отже, одичній ліриці притаманна словесна орнаментация, яка сприяє авторові відтворити урочистий стиль віршованої присвяти, збагатити вірш тропами, звертаннями, експресивною лексикою. Хоча, зауважимо, до жанрової похвальної лірики можна віднести панегірики, оду, гімн, псалом.

4. Балада, цей жанр відноситься до ліро-епічної поезії, що висвітлює історико-героїчну чи соціально-побутову тематику із драматичним сюжетом. Зазнає такої жанрової характеристики «Балада моря» із підтекстом «Світлій пам'яті Лесі Українки». У ній Вороного переповідає на нижніх регістрах і голосом похмурої природи смерть поетеси: «Тихо, хвилі, / Тихо хвилі... » / Чути голос туберози. / Ніжна квітонька зітхає... / Сьогодні вночі перед сходом зорі, / Коли ще ви спали, / Царівна, яку ви кохали, / Царівна, що там, на високій горі / Самотня жила і співала, / Сьогодні сконала!» / Ой, леле! – шепочуться хвилі сумні, / Замовкли пророчі пісні...» [5, 33-34]. Новаторство М. Вороного сповнене смислової риторики на перетині двох сюжетних ліній, де казковість переходить в реальність буття, але онтологічні параметри зображено не прямолінійно, а символічно, із підкреслено смисловим пуантом. Навіть дія стягнута в кульмінацію з ознаками символізму. І знову образ моря – шепіт хвилі, то голос народу, який тужить за квіткою-Царівною (образ Лесі Українки), після відходу поетеси у вічність «замовкли пророчі пісні». Балада Вороного увиразнюється характерною ознакою сюжетної ліричної форми: дія стягнута в кульмінацію, а сам сюжет має початок і завершення, сутність і межі жанру. У жанровій структурі балади превалює формальний принцип, виражений композиційною архітектонікою.

5. Пісня – це словесний вірш, покладений на музику. Він має чітку ритміку, однаковий розмір складів і найрізноманітнішими мовними засобами передає найтонші почуття, переживання ліричного героя. Чимало ліричних пісень, створених поетами, стали народними. Зразком такої поезії є пісня Вороного «За Україну!», написана 1917 р., але й досі є улюбленою серед українського люду: «За Україну! / З огнем завзяття / Рушаймо, браття, / Всі вперед! / Слушний час / Кличе нас – / Ну ж бо враз / Сповнять святий наказ! /

За Україну, / За її долю, / За честь і волю, / За народ!» [5, 130]. Наочно переконаємось, яка у вірші-пісні чітка ритмомелодика, вона створена у такт маршового, похідного ритму. У вірші прочитується музичність, розмежування заспіву і приспіву, рефренна частотність, повторюваність строф, що служать приспівом, пісня обрамлена епітетними метафорами (слухний час, огнем завзяття, ганебні пута, вільний світ, дружній тиск тощо).

6. Епіграма є найдавнішим жанром сатиричної поезії, яка корінням сягає античної доби (Сапфо, Платон, Мелеагр Гадарський). Означений жанр сповнений дошкульного змісту і має градаційно-несподівану кінцівку, що її ще іменують пуантом. М. Вороний створив всього-навсього дві епіграми, які наведемо так, як в оригіналі: 1. «*Камо?*». Куди сховаюсь од злоби:/ Іуди, Каїна і Хама?/ Куди подінусь од юрби: / «Патріотичного» Бедлама? / Коли скотинячі лоби / Не втне ні меч, ні епіграма!.. »; 2. «*Молитва*». Ховай нас, Боже, од шадниць / Од видавців дипломатичних, / Од патріотів архаїчних, / Ховай од грому, блискавиць / І ... од обіймів блискавичних / Сорокалітніх молодич!» [5, 89-90].

Якщо перша епіграма більш наближена до строгої урочистості завдяки риторичним реченням (вони несуть на собі чітку настроєву тональність) і має несподівану кінцівку, то друга – швидше всього нагадує гумористичну нарацію під стиль молитви з ледь помітним народним гумором. Адже епіграма має бути якомога лаконічною, стислість думки – головна ознака цього жанрового виду – з несподіваним дотепним гумором-висміюванням людських вад, комічної ситуації. Твір «Молитва», на нашу думку, нерівнозначно відповідає особливостям сюжетно-композиційної будови та логіці застосування зображально-виражальних засобів, які притаманні художньому моделюванню епіграми.

До настроєвої лірики належать поезії «В сьайві мрій», цикл «Музика сфер», «Краса!», «Не забудь», «Лілеї» та ін. Такий різновид лірики іменують медитативною (від лат. *meditatio* – роздум), що є розмірковуванням над проблемами людського існування-буття, над дешифруванням моральних колізій. У сюжетній структурі твору медитативні форми проявляються в прагненні ліричного героя заглибитися у внутрішнє «Я», аби краще пізнати себе і довкілля, – такий потік свідомості спроектовується на те, щоб розібратися в людях і проявитися в елегійних чи психологічних роздумах, етюдах.

Висновки. Нами проаналізовано проблематику жанрово-стильового новаторства у творчості Миколи Вороного доведено, що він був і залишається одним з найоригінальніших українських поетів. Вороний знав багато мов, вільно перекладав окремі поезії з англійської, французької, болгарської, італійської німецької, перської, російської, польської, бельгійської, індійської, японської мови. Він одним із перших в українській літературі усвідомив потребу її реформування, оновлення відповідно до тогочасної європейської поезії, дотримуючись літературного напрямку модернізму. Його творчість завжди була і досі є предметом суперечок літературних критиків. У часи тоталітарного режиму автора називали «націоналістом», «декаде-

нтом», «співцем абстрактної краси», І. Качуровський безапеляційно. Сам же Вороний у дискусії з І. Франком заперечував, наче він кликав письменників до втечі від реального буття, у позахмарні сфери. Поет доводив, що література, як вид мистецтва, призначена для відпочинку душі, а не лише закликати до боротьби, до смертельного змагу, бо «повсякчас битись, то серце може озлобитись».

Новаторство у творчості Вороного передусім полягає в тому, що він писав поезії за законами естетики модерного стилю. Своєю художньою творчістю довів: безідейних творів не буває, проте центральна думка адресантом-поетом не нав'язується читачеві, вона служить для міркування, формуючи світогляд, внутрішню культуру реципієнта за законами краси рідної мови. Сама ж ідея не домінує над естетичними крите-

ріями його поезії. З'ясовано, що у стилетвірній основі автор зчаста тяжів до символізму, почасти – до імпресіонізму, враження від краси довколишнього світу, водночас не нехтував і традиційним віршуванням («За Україну», «О. не минай!..» та ін.). Письменник звертався до різновекторних жанрових видів моделювання поетичного світу, зокрема залишив у своїй спадщині зразки елегії, пісні, ліричного вірша, балади, легенди, гуморески, окремі зразки яких нами наведено у статті. Отже, М. Вороний постійно дбав про оновлення, розширення тематичних, творчих мотивів та ідейних обріїв поезії за законами краси, безустанно перебував у пошуку нових художніх форм, своїм новаторським підходом щодо творення поезії збагатив українську літературу ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О. Микола Вороний. Вороний М. Поезії. Харків: Рух, 1929. С. 3-32.
2. Вєрвєс Г. Д. Микола Вороний. Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ: Наукова думка, 1996. С. 5-30.
3. Вороний М. «Український альманах». Микола Вороний Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ: Наукова думка, 1996. С. 472.
4. Вороний М. К. Іванові Франкові: Відповідь на його посланіє Микола Вороний Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ: Наукова думка, 1996. С. 154-156.
5. Вороний М. К. У сьайві мрій. Київ: ВАТ «Видавництво «Київська правда», 2002. 296 с.
6. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999. 448 с.
7. Качуровський І. В. Проміністі сільвети. Київ: Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. 766 с.
8. Костенко Н.В. Українське віршування ХХ століття. Київ: Либідь, 1993. 232 с.
9. Сильман Т. Заметки о лирике. Ленинград: Советский писатель, 1977. 224 с.
10. Москаленко М. Шлях Миколи Вороного. Микола Вороний. У сьаві мрій. Київ: ВАТ «Видавництво «Київська правда», 2002. С. 3-12.

REFERENCES

1. Bilecz'kyj O. My`kola Vorony`j. Vorony`j M. Poeziyi. Harkiv: Rux, 1929. S. 3-32.
2. Verves G. D. My`kola Vorony`j. Vorony`j M. K. Poeziyi. Pereklady`. Kry`ty`ka. Publicy`sty`ka. Ky`yiv: Naukova dumka, 1996. S. 5-30.
3. Vorony`j M. «Ukrayins`ky`j al`manax». My`kola Vorony`j Poeziyi. Pereklady`. Kry`ty`ka. Publicy`sty`ka. Ky`yiv : Naukova dumka, 1996. S. 472.
4. Vorony`j M. K. Ivanovi Frankovi: Vidpovid` na jogo poslaniye My`kola Vorony`j Poeziyi. Pereklady`. Kry`ty`ka. Publicy`sty`ka. Ky`yiv : Naukova dumka, 1996. S. 154-156.
5. Vorony`j M. K. U syajvi mrij. Ky`yiv: VAT «Vy`davny`cz tvo «Ky`yivs`ka pravda», 2002. 296 s.
6. Pavly`chko S. Dy`skurs modernizmu v ukrayins`kij literaturi. Ky`yiv: Ly`bid`, 1999. 448 s.
7. Kachurovs`ky`j I. V. Promeny`sti sy`l`vety`. Ky`yiv: Vy`davny`chy`j dim «Ky`yevy-Mogy`lyans`ka akademiya», 2008. 766 s.
8. Kostenko N.V. Ukrayins`ke virshuvannya XX stolittya. Ky`yiv: Ly`bid`, 1993. 232 s.
9. Sy`l`man T. Zаметky` o ly`ry`ke. Leny`ngrad: Sovetsky`j py`satel`, 1977. 224 s.
10. Moskalenko M. Shlyax My`koly` Voronogo. My`kola Vorony`j. U syavi mrij. Ky`yiv: VAT «Vy`davny`cz tvo «Ky`yivs`ka pravda», 2002. S. 3-12.

Genre-Style Innovation in the Creative Work of Mykola Voronyi

S. V. Osiak

Abstract. The figure of one of the first apologists of modernist aesthetics – Mykola Voronyi, who is especially distinguished among other poets of the early Ukrainian modernism by his artistic talent and the leading literary position, still remains «terra incognita» for a wide range of readers and scholars. This article is an attempt to get closer to the figure of the artist, in order to at least partially reveal some aspects of his life and creative destiny and the writer's talent that was groundunder the pressure of global historical and artistic upheavals. The research outlines the creative space of Mykola Voronyi. The problem of genre-style innovation of Mykola Voronyi simultaneously allows us to trace the process of the emergence of key motives and mood in the creative consciousness of the writer, outline his artistic credo, life principles and beliefs. According to autobiographical records, the closest creative environment had a profound and multifaceted formational influence on the personality of the future poet-lyricist, cultural and public figure Mykola Voronyi.

Keywords: genre, lyrics, modernism, creative motifs, artistic style.